

Важливою лексикографічною проблемою є багатозначність прийменникових одиниць. Такі прийменники відбито у вигляді різних словникових статей (наприклад, *mimo*¹ зі значенням допусту, *mimo*² з просторовим значенням (с. 203–204)) передусім тому, що вони мають різну синонімію і нетотожні відповідники в іншій мові.

Загалом варто відзначити високий науковий рівень прийменникової концепції Чеслава Ляхура, її викінченість, зумовлені загальним спектром й актуальністю поставлених проблем, їхньою ємністю й функційним простором, виразним прикладним спрямуванням.

Глибоке проникнення у складний механізм переходу різних частин мови до класу прийменників, вдумливе осмислення різних типів прийменникових еквівалентів, ретельність і послідовність в опрацюванні словникових статей, справжнє занурення в матеріал польської і російської мов покликані розкрити закономірності вживання вторинних прийменникових одиниць і комплексів у функції прийменника, що засвідчує значущість дослідження Чеслава Ляхура для подальших студій із функційно-комунікативної граматики, зіставної лінгвістики й лексикографії.

Без сумніву, рецензовані матеріали до словника будуть корисними не тільки науковцям, але й перекладачам, а також усім, кого цікавлять проблеми граматики слов'янських мов. З нетерпінням чекаємо виходу другого тому цього непересічного видання.

Анатолій Загнітко,
Ганна Ситар

АСПЕКТУАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ПСИХОТИП МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ІНТЕНЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ СЛІВ

Рецензія на книгу: Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. *Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис* / за наук. ред. проф. Т. Космеди. Вінниця–Познань–Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 308 с.

В анотації до рецензованої монографії наголошено на охопленні «розгляду окремих аспектів теорії і практики дискурс-лінгвістики, теорії мовної особистості, психолінгвістики» з послідовним з'ясуванням особливостей і тенденцій функціонування дискурсивних слів і виразів у побутовому, науковому, художньо-поетичному й художньо-драматургічного дискурсі. Заявлене повністю зреалізовано в структурі монографії, що містить традиційну передмову (автор Т. Космеда (сс. 7–14), відповідні розділи (чотири), післямову (автор Т. Космеда, сс. 269–272), список використаної літератури (сс. 273–296), список джерел ілюстративного матеріалу (сс. 299–302), список лексикографічних джерел (сс. 297–299). Вигідно доповнює цілісність виконаного студіювання «Покажчик імен» (сс. 303–307), що охоплює увесь перелік власних імен, пов'язаних з аналізованими дискурсивними практиками. Чи потрібно було б розмежувати власні імена, пов'язані з цитованими ілюстративними матеріалами, і ті, на яких часто покликаються автори дослідження в тих чи тих резюмуваннях та узагальненнях, залишається актуальним і значущим. Напевно, це може постати об'єктом уже іншого аналізу, зорієнтованого на інтертекстуальний простір рецензованої досить цікавої монографії та розглядуваного ілюстративного простору.

Розділ 1 «Теоретичні засади дослідження дискурсивних слів та специфіка їхнього функціонування в різних видах дискурсу» (автор Т. Космеда (с. 13–76) охоплює студіювання дискурсоцентричної парадигми О. Потебні, визначення статусу дискурсивного слова в концепції О. Потебні, а також розгляд дискурсивного слова та виразів у художньому тексті. Такий підхід уможливив: а) аналіз дискурсивного слова у драмі І. Котляревського «Наталка Полтавка»; б) визначення своєрідності вияву дискурсивних слів у поезії Михайла Стельмаха; в) кваліфікації дискурсивних слів як ядра комунікативної стратегії мовної особистості, розкриття типових дискурсивних слів як ознаки комунікативної компетенції мовної особистості Івана Франка із зосередженням уваги на «живому» мовленні Майстра. До цього потрібно додати спробу розкрити дискурсивні слова як властивість урбанолекту, де з оперттям на студіювання Є. Степанова (Степанов Є. М. Російське мовлення Одеси. Одеса : Астропринт, 2004) пунктирно прокоментовано дискурсивні слова в мовленнєвому просторі Одеси. Звичайно, сучасний урбаністичний вимір вимагає свого розлогого огляду з послідовним диференціюванням містечкового та мегаполісного аспектів, до цього потрібно також додати закономірності функціонування урбанолектів середніх міст. Запропонований розгляд постає надзвичайно актуальним для визначення статусу окремих слів і виразів як ідентифікаторів того чи того урбанолекту.

У розділі 2 «Прагматика, семантика й функції числівника в поетичному мовленні українських шістдесятників» (автор І. Павлова, сс. 77–200) запропоновано послідовний аналіз числівника у філософському, мовному та дискурсивному вимірах, спробою розкриття глибинних нашарувань пам'яті в числівнику (2.1.1. Числівник як наслідок граматики лінгвофілософської категорії кількості, сакралізації та містифікації числа), визначення статусу числівника у кваліфікаційних моделях класичного й сучасного мовознавства. Такий підхід уможливив характеристику природи числівникового значення та встановлення особливостей його репрезентації в тлумачних словниках. Теоретичні узагальнення кваліфікації природи числівника стали оперттям для заглиблення в художньо-поетичне тло і розкриття числівника та його похідних як маркерів ідіолекту та ідіостилю мовної особистості шістдесятників, хоча в межах розділу значну частину відведено власне теоретичним міркуванням про числівник,

розкриття ж текстових позицій, з'ясування їх функційного навантаження ґрунтовано на текстовій площині – художньо-поетичних, художньо-драматургічних контекстах. Очевидно, такий підхід мотивований намаганням окреслити авторську позицію, поза якою подібний розгляд мав би не зовсім викінчений характер.

Цікавим є студіювання креативності шістдесятників у моделюванні художньо-естетичних засобів з опертям на числівникові форми (сс. 140–158), визначення статусу числівника та його похідних як репрезентантів явищ інтертекстуальності із розкриттям на цьому ґрунті вербального сигналу прецедентності в дискурсі шістдесятників (сс. 158–200). Дослідниця наголошує, що «окремою позицією можна вважати *позиції числівника як одиниці інтертекстуального або прецедентного знака, відповідного вербального сигналу*, що проектується передусім на суцільний масив тексту, але може реалізуватися й у заголовках, напр., назва вірша Л. Костенко “*Третій зайвий*”» (сс. 159–160). Ґрунтовно аналізуючи інтертекстуальність і прецедентність (із виявом різновидів прецедентності) як категорії дискурсу, встановлено функціонування числівникових утворень як прецедентних знаків. До цього потрібно також додати розгляд числівникової вербалістики як прагматичної рефлексії, що підтверджено послідовним глибинним аналізом текстових площин, пор., наприклад: «Виражаючи українську ментальність щодо вираження кордоцентризму, високої міри емоційності, М. Вінграновський поєднує числівник *двадцять* зі зменшено-пестливою його оказіональною формою *столітечок* з метою моделювання іронії. Така прагматика віддзеркалена і в інших контекстах, напр.: *Кривавий мій! Могилистий! Космічний! Споживач пристрасний людських страждань і мрій, не спопелився, мій вік двадцятивічний! Не змався ти, двадцятим віче мій!..* (М. Вінграновський, «Прелюд землі»), де порядковий числівник, поєднуючись із іменником *вік*, виступає в незвичній функції звертання; у цьому ж контексті маємо тавтологічний вираз *вік двадцятивічний*, що знову-таки підтверджує думку про прагматичну значущість названого концепту, омовленого числівником та його формами. Як бачимо, *двадцять* у поєднанні з відповідними іменниками на позначення відрізка часу наповнюється то негативною, то позитивною аксіологічністю, “ковзаючи” на шкалі оцінки» (с. 162). Істотним постає студіювання числівникових форм та їхніх похідних через призму автопрецедентності мовної особистості шістдесятників і розкриттям домінантності дискурсивних слів, їхніх похідних форм.

Розділ 3 «Числівник і його форми – маркери визначення психотипу мовної особистості: доведення гіпотези на матеріалі поетичного дискурсу шістдесятників (М. Вінграновський, І. Драч, Л. Костенко, Б. Олійник, В. Стус) (автори (Т. Космеда, І. Павлова, с. 201–240) концентрує увагу на розгляді лінгвопсихотропної сутності категорії «мовна особистість» із ґрунтуванням на дихотомії «інтроверт» ↔ «екстраверт» і з'ясуванням статусу амбіверта, який поєднує у своєму самовияві, самореалізації та самоідентифікації, саморепрезентації риси екстраверта й інтроверта. Зразком такої мовної особистості є постать Василя Симоненка (сс. 209–210 і далі). Заявлені теоретичні основи стають надійним підґрунтям для встановлення критеріїв кваліфікації психотипу мовної особистості через призму її комунікативної компетенції. Сформовані концептуальні засади спонукають Т. Космеду та І. Павлову до розгляду діагностичного потенціалу числівників як дискурсивних слів у диференціюванні психотипу мовної особистості та встановлення домінантних ознак функціонування числівників у дискурсі поетів-інтровертів Ліни Костенко й Миколи Вінграновського, поетів-екстравертів Івана Драча, Бориса Олійника, вияву особливостей функційного статусу числівникових форм у поетичних контекстах Василя Стуса. Зосередження уваги на особливостях внутрішньотекстового позиційного, естетичного, психолого-емоційного діапазону аналізованих утворень. Охоплення ємного фактичного матеріалу з числівниками та їхніми похідними в численних контекстах мотивує висновок про психотипи мовних особистостей поетів-шістдесятників: «серед виокремлених поетів до психотипу інтровертів більш тяжіють Л. Костенко та М. Вінграновський, яскравими екстравертами є І. Драч і Б. Олійник, а от належність В. Стуса до відповідного полярного психотипу віднести важко, вочевидь, його слід вважати амбівертом» (с. 239).

У розділі 4 «Прагматика, семантика й функції особових і присвійних займенників як дискурсивних слів і маркерів психотипу мовної особистості в текстовому просторі М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника» (автор О. Олексенко, сс. 241–268) простежено семантику й прагматику займенникових слів у поетичному дискурсі (сс. 243–246) та особливості діагностування авторського психотипу через вияв відповідної шкали прономінальності поетичного мовлення (сс. 246–266). З опертям на лінгвістичну традицію авторка диференціює, наприклад, такі різновиди семантизації займенникового *Я*: 1) «особистісне *Я*», 2) «функційне *Я*», 3) «зіставне *Я*», 4) «*Я* ліричного персонажа», 5) «определенне *Я*», 6) «*Я* уособленого персонажа», об'єднуючи перші три у «власне *Я*», що протиставлене трьом іншим як «чужому *Я*» (с. 247). На підставі ґрунтовного аналізу прономінального наповнення поетичного тексту констатовано: «Поети-інтроверти на передній план висувують потребу осмислення свого внутрішнього світу, тому частотність уживання прономінатива *Я* в <.> збірках Л. Костенко та М. Вінграновського дуже висока (із 154 віршів М. Вінграновського він помічений у 147, а в Л. Костенко – із 231 поезії – в 204), що вже само по собі є підтвердженням особливої його ролі як засобу презентації ліричного героя, ідентичного з «авторським *Я*» (сс. 247–248). Подібно схарактеризовано функційне навантаження займенникових слів *ТИ*, *МИ*, *ВИ* зі спостереженням відмінностей реалізації ними авторських інтенцій у поетичному мовленні Ліни Костенко, Миколи Вінграновського, Івана Драча, Бориса Олійника та розмежуванням поетів-інтровертів і поетів-екстравертів. Таким чином поглиблено розгляд визначених психотипів у попередніх розділах, що надає логічної цілісності та органічної зв'язаності наукового тексту аналізованого дослідження.

Можна погодитися з думкою авторки Післямови про високу прагматичну енергетику числівникових та інших слів: «Спростовуємо поширену в лінгвістиці думку про те, що числівникові та займенникові форми не мають потужної потенції для активної реалізації функцій художніх засобів. Художній дискурс поетів-шістдесятників насичений числівниковими метафорами, порівняннями, реалізацією метонімії, синекдохи, гіперболи,

літоти, перифрази, антитези, крім того, мають місце такі фонетико-синтаксичні фігури обрамлення тексту, як епанорафа, анапіфора та їхні відповідні різновиди і под. Базуючись на омонімії, синонімії, антонімії, використовуючи числівникові та займенникові форми, шістдесятники зреалізують мовну гру, гру формами і смислами» (с. 271), адже «семантика і прагматика дискурсивних слів та виразів української мови, насамперед числівникових форм, безпосередньо пов'язана з міфологізованим, сакралізованим, ідеалізованим, соціалізованим сприйняттям названих категорій, а також із чинником їхнього психологічного сприйняття, зокрема індуктивно-емпіричного, культурно-типологічного й індивідуалізованого, що відображається у відповідних міфологемах, ідеологемах і психологемах, які впродовж розвитку мови розширюють свою концептуальну наповненість завдяки новим смислам» (с. 270).

Перспектива студіювання пов'язана не лише з розширенням дослідження текстової площини функціонування дискурсивних елементів і встановлення через наявність таких елементів психотипів монолінгвоперсон, а й із послідовним розглядом кількісних та якісних характеристик таких дискурсивних слів, формуванням відповідних корпусів текстів як підґрунтя створення актуальних на сьогодні лексикографічних праць. Подібний підхід відповідає запитам текстової лінгвістики, перекладознавства, когнітивної, функційної, комунікативної лінгвістики.

Анатолій Загнітко

ГРАМАТИЧНА АНАЛОГІЙНІСТЬ

Рецензія на книгу: Канюшкевіч М. І. Беларускія злучнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка. У з ч. Ч. 1. Дыяпазон А–З. Гродна: ГрДУ, 2019. 302 с.

Уже за самою назвою дослідження можна побачити, що воно є продовженням відомої не лише в Білорусі, а в усьому слов'янському світі книги: М. І. Канюшкевіч “Канюшкевіч М. І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. Гродна: ГрДУ, 2008. 492 с.; Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 2 : Дыяпазон М–П. Гродна: ГрДУ, 2010. 619 с.; Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. Гродна : ГрДУ, 2010. 535 с.”, на яку свого часу було декілька рецензій в українських виданнях (Загнітко А. Східнослов'янський прийменник : Єдина гіпотеза ↔ національна концепція. Рецензія на кн.: Канюшкевіч, М. І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. Гродна : ГрДУ, 2008. 492 с.; Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 2 : Дыяпазон М–П. Гродна : ГрДУ, 2010. 619 с.; Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. Гродна : ГрДУ, 2010. 535 с. / Анатолій Загнітко, Ганна Бардукова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2012. Вип. 24. С. 206–213; Загнітко А. Граматика прийменникових одиниць білоруської мови : Рец. на кн.: Канюшкевіч, М. І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. Гродна: ГрДУ, 2008. 492 с.; Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 2 : Дыяпазон М–П. Гродна: ГрДУ, 2010. 619 с.; Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. Гродна : ГрДУ, 2010. 535 с. / Анатолій Загнітко, Марина Михальченко // Науковий вісник Херсонського державного університету : Сер. Лінгвістика : зб. наук. праць. Вип. XIV. Херсон: Херсонський державний університет, 2011. С. 376–384; Загнітко А. Рецензія на кн.: Канюшкевіч, М. І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. – Гродна : ГрДУ, 2008. 492 с.; Ч. 2 : Дыяпазон М–П. Гродна : ГрДУ, 2010. 619 с.; Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. – Гродна : ГрДУ, 2010. 535 с. / А. Загнітко, М. Михальченко // Мовознавство. 2012. № 4. С. 91–96 та ін.). Словник білоруських прийменників та їхніх аналогів було опрацьовано й підготовлено до друку в межах міждержавного наукового проекту “Слов'янські прийменники: синхронія і діахронія”, у якому брали участь Донецький національний університет (м. Донецьк) (тепер – Донецький національний університет Україна імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна), Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов (Горлівка; тепер – м. Бахмут), Московський університет ім. М. В. Ломоносова (м. Москва, Росія), Гродненський державний університет імені Янки Купали (м. Гродно, Білорусь), згодом до наукового проекту долучилися Ч. Ляхур (м. Опольє, Польща), а також лінгвісти Чехії, Болгарії та ін. У межах проекту проблемною групою у складі автора рецензії, Іллі Данилюка, Ганни Ситар та Інни Щукіної було опрацьовано корпус українських прийменників й опубліковано відповідний словник (Загнітко А. П. Словник українських прийменників : словник / Анатолій Панасович Загнітко, Ілля Григорович Данилюк, Ганна Василівна Ситар, Інна Анатоліївна Щукіна. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. 416 с.), уже названий словник М. Й. Конюшкевич, згодом з'явився також перший випуск словника російських прийменників (Всеволодова М. В., Кукушкіна О. В., Поликарпов А. А. Русские предлоги и средства предложного типа : материалы к функционально-грамматическому описанию реального употребления. Кн. 1 : Введение в объективную грамматику и лексикографию русских предложных единиц [под общ. ред. М. В. Всеволодовой]. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 304 с.) з відповідною рецензією (Загнітко А.